

Ich en zaen dat neet

De Maastrichtse classicus en taalkundige Pieter Willems (1840-1898) was een van de eerste dialectologen die de zuidelijke Nederlandse dialecten niet alleen op hun uitspraak, maar ook op hun zinsbouw wilde onderzoeken.

Willems verstuurde daartoe een uitgebreide vragenlijst aan personen in Zuid-Nederland, België, Luxemburg, Duitsland en Frankrijk.

Hij vroeg - meestal in het Frans... - aan notabelen welk dialect uit naburige dorpen of steden volgens hun beleving op het eigen dialect leek. Vaak hebben onderpastoors, pastoors, onderwijzers en directeuren deze enquête schriftelijk ingevuld.

Jan Louis Nubert Roebrack (geboren in 1851), hoofdonderwijzer in Beek, antwoordde in zijn vragenlijst bijvoorbeeld dat het dialect van Beek, waar hij opgegroeid is, lijkt op dat van Neerbeek, Geverik, Kelmond, Geulle, Geleen, Stein, Grootgenhout en Elsloo.

Willems vermoedde dat sprekers bepaalde zinnen of delen van zinnen in het dialect niet meer zo vaak in de mond namen.

Bijvoorbeeld het kleine woordje *en* als in *ich en lier neet*, de in 1885 nog gebruikelijke dialectvorm voor 'ik leer niet', net als in het Franse *je ne sais pas* (ik weet het niet) waarin het woordje *ne* voorkomt.

In het oud-Nederlands van vóór de dertiende eeuw was alleen het woordje *en* al voldoende om een ontkenning uit te drukken. Men zei en schreef toen: *ik en was siec* voor het huidige 'ik was niet ziek'.

Gaandeweg kreeg het woordje *en* meer en meer versterking van *niet* omdat de betekenis van het losstaande *en* voor sprekers afzwakte, en er eigenlijk niet meer toe deed.

Ook in het Middelnederlands van Vlaanderen, Holland en Drenthe kwam *ne* of *en* voor gecombineerd met *niet* om de zin ontkenkend te maken. Maar ergens tussen 1600 en 1800 verdwijnt het woordje *en* volledig uit het Nederlands en blijft alleen *niet* over.

Taalkundig is het heel interessant dat het *en* in het noordoosten eerst uit de hoofdzin (*Ich en leer niet*)

verdwijnt en pas later uit de bijzin (*dat ich niet en leer*), misschien omdat het onderwerp (*ich*) en de persoonsvorm (*leer*) in de hoofdzin steeds strikter naast elkaar moesten voorkomen.

Deze taalverandering zonder *en/ne* en met enkel nog *niet* begint in het noorden. De rest van het Nederlandse taalgebied volgt min of meer deze taalverandering.

Waarbij het ene dialect wat later verandert dan het andere.

Ook uit de antwoorden op de vragenlijst van Willems blijkt dat in Limburg en enkele aangrenzende plaatsen in België en Duitsland het gebruik van *en/ne* in 1885 op zijn retour was. Dat is een late taalverandering, vergeleken met Holland.

In Heerlen heeft de leraar Jozef Houbert (geboren in 1848) de vragenlijst van Willems nog ingevuld met *ich en zaen dat neet*, maar in Arcen vult onderwijzer P. Timmermans (geboren in 1869) al in dat 'geen ontkenning met *en*' in de hem bekende dialecten te beluisteren valt.

Student Cam Pattijn (geboortjaar onbekend) vult fier voor het dialect van Hooghlede in West-Vlaanderen in dat *en* daar volkomen gebruikelijk is: *'k en kan 't nie lien* (Ik kan het niet lijden). Nog steeds is dat *en* te beluisteren bij sprekers van het West-Vlaams.

De dialectsprekers in Limburg passen zich dus rond 1885 aan het Nederlands en de noordelijke dialecten aan. Het gaat om een talige verandering in het dialect dat de oudere generaties van nu doorvoerden toen zij jong waren. Het ontkennde *en* van hun vader, moeder, opa en oma had voor hen geen betekenis meer. Ouderen kunnen zich nog goed herinneren dat hun (groot)ouders *en* zeiden en kunnen ook spontaan voorbeelden van die zinnetje geven.

Op zijn beurt verzwakt momenteel in gesproken taal ook het woord 'niet' in kracht en betekenis.

Kinderboeken dragen titels als *Ik ben nooit niet bang*, waarin 'nooit' de ontkenning duidelijker moet maken.

Reageren?

leonie.cornips@delimburger.nl

Leonie Cornips, bijzonder hoogleraar Taalcultuur in Limburg aan de UM, over de relatie tussen gesproken talen en dialecten in Limburg en de daaraan ontleende identiteit.

